

ПРИНУМЕРАЛЬНІ ПРИЙМЕННИКИ ЯК МОДИФІКАТОРИ СЕМАНТИКИ ПРИБЛИЗНОЇ КІЛЬКОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ)

Олександр Межов

(Україна)

У статті схарактеризовано причислівникові прийменники як модифікатори семантики приблизної кількості в сучасній українській літературній мові на матеріалі українських інтернет-видань. Здійснено комплексний функційний аналіз семантичних і морфологічних варіантів синтаксем приблизної кількості в суб'єктних, об'єктних та адвербіальних семантико-синтаксичних позиціях. Описано їхні формально-синтаксичні і комунікативні позиції у структурі простого речення.

Ключові слова: прийменник, числівник, відмінок, синтаксема, приблизна кількість.

PREPOSITIONAL NUMERALS AS MODIFIERS OF SEMANTIC QUANTITY APPROXIMATION IN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE (BASED ON THE UKRAINIAN INTERNET PUBLICATIONS)

Oleksandr Mežov

The article characterizes prepositional numerals as modifiers of semantic quantity approximation in modern Ukrainian literary language based on Ukrainian online publications. The comprehensive functional analysis of the semantic and morphological variations of quantity approximation syntaxemes in subjective, objective and adverbial semantic-syntactic positions is presented. The article elaborates their formal-syntactical and communicational positions in the structure of simple sentences.

Key words: preposition, numeral, case, syntaxeme, quantity approximation.

Прийменники української мови, крім типового присубстантивного вживання, можуть функціонувати у вторинній принумеральній (причислівниковій) позиції, формуючи комплекс “прийменник + числівник + іменник”, у якому відбувається нейтралізація формально-граматичних і семантичних власне-прийменникових ознак. За таких умов прийменник: а) від'єднується від іменника, виконуючи роль кількісного модифікатора числівника; б) вживається у будь-якій синтаксичній позиції речення у складі числівниково-іменникового комплексу; в) безпосередньо

не вимагає певної відмінкової форми числівника, яка здебільшого зумовлена синтаксичною позицією усього прийменниково-числівниково-іменникового комплексу. Ці особливості принумерального прийменника дали підстави І. Вихованцю аргументовано засвідчити “фактичний вихід прийменника з прийменникової системи і набуття ним специфічних ознак інших систем” (Вихованець 1980, 82), а також “характеризувати причислівникову позицію прийменника як невласне-прийменникову” (Вихованець 1980, 262).

Прийменники-модифікатори у структурі числівниково-іменникового комплексу доповнюють основну кількісну семантику числівника значенням приблизної кількості, стаючи синонімічними функційними еквівалентами форм *менше, більше, приблизно, майже*. Семантику приблизної кількості у граматичних студіях окреслюють, як таку, що містить міркування, припущення, здогадку мовця про кількість кого- або чого-небудь, тобто виражають близьке до точного кількісне значення конкретних предметів чи істот, і може бути репрезентована як безприйменниковими, так і прийменниковими конструкціями (Вихованець 1980, Городенська 2004, Кавера 2007, Ківшик 2008, Костусяк 2011, Мельник 2013, Попович 2002). Як слушно зауважує Н. М. Ківшик, приблизність – це, образно кажучи, така собі квазіточність, що може виражатися по-різному: через позначення однієї конкретної точки на числовій осі, яка максимально наближена до точної кількості; через позначення конкретної точки на числовій осі, яка є верхньою межею точної кількості; через позначення конкретної точки на числовій осі, яка є нижньою межею точної кількості; через позначення двох, здебільшого близьких у числовому ряді, точок, що вказують на приблизний інтервал, у межах якого знаходиться точний числовий показник (Ківшик 2008, 45). На думку І. Вихованця, такі точно не визначені, узагальнено-кількісні-поняття “стосуються кількісних визначень у межах від приблизної кількості незначної репрезентації предметів до приблизних кількісних визначень їх надмірності” (Вихованець 1992, 110).

Прийменниково-числівниково-іменникові сполуки із значенням приблизної кількості являють собою мінімальні семантико-синтаксичні одиниці – субстанційні або вторинні предикатні синтаксеми, що здатні функціонувати у формально-синтаксичних позиціях головних та другорядних членів речення. У кожній з цих синтаксем прийменник може диференціювати загальне значення приблизної кількості на чотири основні семантичні варіанти: 1) наближення до верхньої межі точної кількості, передування їй; 2) перевищення нижньої межі точної кількості; 3) приблизний інтервал, у межах якого міститься точний числовий показник; 4) максимальне наближення до точної кількості. Сама ж числівникова форма “визначає крайню верхню або нижню межу точної кількості...” (Городенська 2002, 25). Морфологічними варіантами синтаксем, що виражають приблизну кількість, звичайно виступають

прийменники з родовим або знахідним відмінком числівника (відчислівникового іменника із значенням кількості) у поєднанні з родовим (зрідка – іншим) відмінком іменника.

Принумеральні прийменники як модифікатори семантики приблизної кількості вживані в усіх стилях мови, проте найбільшу їхню активність простежуємо в мовленні сучасних засобів масової інформації, зокрема українських інтернет-видань останніх років (“Волинські новини” (<http://www.volynnews.com>), “Українська правда” (<http://www.pravda.com.ua>), “Тиждень” (<http://tyzhden.ua>), “Корреспондент” (<http://korrespondent.net>) за 2016–2017 рр.), які не випадково слугували джерельною базою пропонованого дослідження. Величезний потік інформації, потреба в швидкій її обробці не дає можливості авторам (редакторам) здійснювати точні підрахунки, тому сучасні ЗМІ здебільшого мислять категоріями неозначеності, приблизності, що відображено у відповідних мовних конструкціях, зокрема і прийменникових.

Семантичний варіант наближення до верхньої межі точної (ймовірної, справжньої) кількості предметів чи істот, передування їй допомагають передати прийменники *близько, до, під*, які синонімічні з компаративним прислівником *менше*. Прийменники *до* і *близько* поєднуються з числівником (відчислівниковим іменником) у родовому відмінку, а прийменник *під* – у знахідному, напр.: *У притулок для тварин у Рибному планують інвестувати близько мільйона гривень* (“Тиждень”); *У Покровську близько сімдесяти автомобілів узяти участь у святковому автопробігу* (“Українська правда”); *Сьогодні у Мінську затримали близько тисячі людей* (“Тиждень”); *Близько сотні студентів на Майдані Незалежності розпочали свій день із рухової активності* (“Корреспондент”); *У безпосередній близькості до наших кордонів розгорнуті підрозділи російських Збройних сил чисельністю до 50 тисяч осіб* (“Тиждень”); *Бойовий модуль “Іва” виявляє цілі на відстані до семи кілометрів* (“Українська правда”); *За 13 крадіжок прикарпатцю загрожує до шести років ув’язнення* (“Корреспондент”); *Окремі господарства Миколаївщини збирають зернових до 50 центнерів з гектара* (“Тиждень”); *В Україні сьогодні до 20 градусів тепла* (“Українська правда”); *У березні свиняча корейка подорожчала до 100 гривень за кілограм* (“Волинські новини”); *Якісна гума зекономить до двох літрів пального* (“Корреспондент”); *Хвилі під 2 метри заввишки завдали курортам Німеччини збитків* (“Тиждень”); *Тут є і сивочолі ветерани, яким під вісімдесят* (“Волинські новини”); *Відомо тільки, що один з них був старший, років під сімдесят, і називався Іоаном* (“Волинські новини”).

Прийменники *біля, коло* з такою функцією ненормативні у сучасній українській літературній мові, їх потрібно вживати тільки на позначення місця, пор.: *Біля кордону з Україною стоїть близько 50 тисяч російських військових* (“Тиждень”); *Пікет активістів коло будинку голови Вищої ради правосуддя закінчився стріляниною* (“Українська правда”). Не є

нормативними і конструкції на кшталт *порядка семи кілометрів, порядку шести тисяч, без малого сотня*, які інколи помилково вживають для вираження семантики приблизної кількості.

Семантичний різновид перевищення нижньої межі точної кількості предметів чи істот виражають прийменники *понад*, за як синонімічні функційні еквіваленти компаративного прислівника *більше* у поєднанні з формою знахідного відмінка числівника (відчислівникового іменника з кількісним значенням), напр.: *Понад мільярд гривень податків отримав бюджет від полтавських платників* (“Тиждень”); *Понад півсотні людей загинули внаслідок хімічної атаки у Сирії* (“Українська правда”); *У Вигодському лісгоспі засадили понад 2 гектари крутих схилів новим лісом* (“Корреспондент”); *ПриватБанк за рік видав понад 9 тисяч позик малому бізнесу* (“Українська правда”); *Російська Федерація здійснила понад 7 тисяч кібератак щодо України* (“Тиждень”); *Зумісте паркою рухів відправити противника в нокаут, навіть якщо він під 2 метри зросту і важить за (1) центнер* (“Корреспондент”); *Жінці за шістдесят, а в неї стільки життєвої енергії...* (“Волинські новини”); *Тепер Вам за тридцять, і жодних серйозних відносин* (“Волинські новини”).

Для позначення двох, зазвичай близьких у числовому ряді, точок, що вказують на приблизний інтервал, у межах якого міститься точний числовий показник використовують такий комплекс: прийменник *від* (з) + числівник у родовому відмінку + прийменник *до* + числівниково-іменникова сполука в родовому відмінку: *Ситуація з пожежею і вибухами на складі боєприпасів у Балаклії Харківської області може тривати від трьох до семи днів* (“Тиждень”); *Подорож у 40 кілометрів через блокпости може зайняти від 5 до 12 годин* (“Українська правда”); *31 березня в Україні від трьох до п’яти градусів тепла* (“Корреспондент”); *Розмір добових на відрядження держслужбовців в Україні збільшиться з 30 до 60 гривень* (“Українська правда”); *За прогнозами Організації Об’єднаних Націй упродовж століття населення нашої планети зросте від 5 до 7 мільярдів чоловік* (“Тиждень”); *Там були діти від трьох до п’яти років* (“Корреспондент”); *Вартість квитків тоді була від двох до п’яти гривень* (“Волинські новини”).

На максимальне наближення до точної кількості вказують аналоги прислівників-часток *приблизно, майже* – прийменники з (із, зо), на у сполученні зі знахідним відмінком числівника переважно в інверсованих сполуках: *Випускники не бачились років з вісім* (“Волинські новини”); *Я звернув увагу, що там працює армія прислуги, мабуть, чоловік зо двісті* (“Корреспондент”); *Зо три десятки жителів села Копанки та прилеглих сіл Маловисківського району сьогодні пікетували обласну рад* (“Тиждень”); *Вже з (одну) годину триває закрите засідання Конституційного суду* (“Українська правда”); *“Відвезуть і за хабарі посадять років на 30”, – розмірковує Ляшко* (“Тиждень”); *За півроку посиленого тренування*

вдалося схуднути кілограмів на десять (“Волинські новини”); *На Новий рік можна орендувати зал чоловік на п'ятдесят* (“Волинські новини”).

Проте, як засвідчує аналізований фактичний матеріал, взаємовідношення прийменника-модифікатора і відмінкової форми числівника характеризуються нестабільністю, яка спричинена здатністю числівника виявляти ознаки то керуючого, то узгодженого компонента словосполучення, пор.: *десять студентів і десятьох студентів, десятьом студентам, десятьма студентами*. В одних випадках саме прийменник керує родовим чи знахідним відмінком числівника, в інших – “форма відмінка числівника у прийменниково-числівниковій сполуці виявляє дедалі більшу незалежність щодо прийменника-модифікатора і зумовлюється звичайно синтаксичною позицією усього прийменниково-числівниково-іменникового комплексу” (Вихованець 1980, 84). Тобто інші компоненти речення, які не входять до числівниково-іменникової сполуки, можуть вимагати певної відмінкової форми числівника (або відчислівникового іменника з кількісним значенням), пор.: *Із понад тисячі кандидатів у сервісні центри МВС на Волині набрали 20 осіб* (“Волинські новини”); *Із понад сотнею контрактників проведено психологічні тренінги* (“Тиждень”); *Рішенням сесії міськради земельні ділянки надано понад двадцятьом військовослужбовцям* (“Волинські новини”); *Мотоблоком можна обробляти до чотирьох гектарів* (“Корреспондент”); *Небезпечна зона в Балаклії звужена до трьох кілометрів* (“Українська правда”). Як видно з наведених прикладів, числівник може не тільки бути керованим прийменником, а й узгоджуватися з поєднуваним іменником у будь-якому відмінку.

Залежно від лексичного наповнення компонентів прийменниково-числівниково-іменниковий комплекс може вказувати на приблизну кількість: а) людей: *Загальна кількість затриманих на опозиційній акції 25 березня в Мінську може скласти близько тисячі людей* (“Українська правда”); *Близько 700 тисяч дітей приймуть оздоровчі табори цього року* (“Тиждень”); *Близько 100 військовослужбовців та працівників Збройних Сил України нагороджено відзнаками Міністерства оборони України* (“Корреспондент”); *В Україні у січні закрилися близько 129 тисяч приватних підприємств* (“Волинські новини”); *До Києва їдуть понад 20 тисяч туристів* (“Тиждень”); б) тварин: *У святі організатори задіяли близько десяти коней різних порід* (“Корреспондент”); *Понад два мільйони птахів вбили на Кіпрі за два місяці* (“Тиждень”); *Щодня вбивають близько сотні слонів – переважно заради їхніх бивнів. Чому у світі такий великий попит на слонову кістку? Як врятувати тварин?* (“Українська правда”); *У Техасі в браконьєрських сітках загинули понад 3000 акул* (“Корреспондент”); *На Виноградівщині на Тисі третю зиму поспіль зимують зо два десятки лебедів* (“Волинські новини”); *У Ромнах по вулицях Вчительська та Засульська невідомі тварини розірвали зо два десятки кролів та з десяток каченят* (“Тиждень”); в) конкретних

предметів: *Учора близько 100 будинків у Львові опинились без газу* (“Корреспондент”); *На кордоні з Польщею в чергах стоїть близько 800 автівок* (“Тиждень”); *Прикордонники знайшли в автомобілі понад 150 ікон* (“Волинські новини”); *Понад 7 тисяч дерев планують висадити під час обласного суботника* (“Волинські новини”); *Понад сімдесят артснарядів знешкодили в лісі під Харковом* (“Українська правда”); репрезентувати їхні приблизні параметральні характеристики (одиниці виміру: вагу, розмір, об’єм, протяжність, відстань, температуру, вартість і т. ін.): *СБУ на Одещині вилучила близько 30 тонн контрафактних ядохімікатів* (“Корреспондент”); *Свиня за півроку набирає до 120 кілограмів* (“Волинські новини”); *Відтепер у Вас є можливість доставляти через відділення поштового зв’язку Укрпошти відправлення масою понад 30 кілограмів* (“Тиждень”); *До Землі наблизився астероїд діаметром близько півкілометра* (“Корреспондент”); *У Житомирі станом на 12:00 8 січня вже випало близько 15 сантиметрів снігу* (“Українська правда”); *Німці щороку випивають до 400 мільйонів літрів ігристого вина* (“Волинські новини”); *Під Чернівцями затопило близько 8 гектарів паїв* (“Тиждень”); *На Львівщині митники затримали побутову техніку, вартістю понад 200 тисяч гривень* (“Корреспондент”); *Німеччина виділяє понад мільярд євро жертвам війни у Сирії* (“Тиждень”); вікові ознаки: *Оля Цибульська запала на чоловіка за шістьдесят* (“Волинські новини”); *На грушівській зупинці нас зустрічає Григорій Клак. Йому під сімдесят, хоча на вигляд не більше п’ятдесяти* (“Корреспондент”); *Вони розлучилися зовсім молодими, а зустрілися, коли всім перевалило за вісімдесят* (“Волинські новини”); *Синові років зо тридцять, але ще не одружився* (“Волинські новини”); часову протяжність (дні, місяці, роки, десятиріччя, століття, тисячоліття): *Український фотограф вже понад 20 років документує життя та емоції Вашингтона* (“Українська правда”); *Українцєви у США загрожує до 20 років в’язниці* (“Тиждень”); *Понад сімдесят років тому, під час тієї, другої світової війни, ця машина, уникаючи обстрілів, привозила у село хліб* (“Корреспондент”); *На Вінниччині копи понад два місяці шукали крадія* (“Тиждень”); *Близько двох десятиліть чекали на відкриття нової лікарні* (“Волинські новини”); *Знахідка пролежала на дні близько двох тисячоліть* (“Українська правда”).

У семантико-синтаксичній структурі простого речення прийменниково-числівниково-іменниковий комплекс, прогнозований валентністю основного предиката, найчастіше займає суб’єктну чи об’єктну позиції, які корелюють на формально-синтаксичному рівні речення з позиціями складеного підмета або керованого другорядного члена, напр.: *Близько 100 вінничан-контрактників вирушили на тренування* (“Корреспондент”); *Участь у молитовній ході середмістям взяли близько 50 тисяч містян* (“Тиждень”); *Близько сотні довічних в’язнів отримали право на помилування президентом* (“Волинські новини”); *Вбитий у Маріуполі*

полковник СБУ виявив близько 80 агентів ворога (“Українська правда”); НАЗК перевірів близько трьох тисяч е-декларацій (“Корреспондент”).

У багатьох посібниках зі стилістики та культури мовлення рекомендують вживати присудок у формі однини, якщо числівник у складі підмета вказує на приблизну кількість (уживається з прийменниками *близько, до, понад, з (із, зо)* тощо), напр.: *Близько тридцяти студентів склало іспит на “відмінно”* (Капелюшний 2007, 281). Проте у текстах сучасних ЗМІ, навпаки, простежуємо тенденцію до послідовного вживання множинних присудкових форм, що, ймовірно, викликано комунікативним наміром мовця акцентувати на значній кількості, масовості, масштабності, значущості описуваних предметів, явищ, подій (див. попередні приклади). Прийменниково-числівниково-іменникові сполуки, не зумовлені валентністю опорного предиката, виконують переважно семантико-синтаксичні функції адвербіальних синтаксем часу, простору, міри і ступеня, а також атрибутивних синтаксем, які співвідносяться з формально-синтаксичними функціями відповідно другорядного детермінантного та узгодженого приіменникового члена речення, напр.: *Десь близько дванадцятої ночі батька викликали до військомату (“Волинські новини”); Понад півтори години тривала пожежа (“Українська правда”); У Луцьку оновлять двір, який не бачив ремонту понад 30 років (“Волинські новини”); ...радіус евакуації збільшено до 10 кілометрів (“Корреспондент”); У Києві за рік авто близько 500 разів блокували міський транспорт (“Тиждень”); Відомий винахідник Колін Ферз зміг розігнати дитячий атракціонний автомобіль до 164 кілометрів на годину (“Українська правда”); Під час огляду виявили свіжу рибу різних видів на суму понад 10 тисяч гривень (“Волинські новини”); Mercedes на дровах розвиває швидкість до 80 кілометрів на годину (“Корреспондент”); Система «Каіштан» виявляє цілі на відстані до восьми кілометрів (“Тиждень”); Жінкам за шістдесят важче адаптуватися на чужині (“Волинські новини”).*

Тема-рематичне членування таких речень зумовлене комунікативними намірами мовця – акцентувати на приблизних кількісних характеристиках суб’єктів, об’єктів, їхніх параметричних ознаках, тому прийменниково-числівниково-іменникова сполука звичайно є ремою (новим у повідомленні, його основою), яка займає або типову позицію після теми, або нерідко передує їй (в експресивно забарвленому мовленні), пор.: *Порядок в Балаклії забезпечують / понад 700 правоохоронців (“Українська правда”); Під КОДА протестують / понад 70 маршруток (“Тиждень”); Близько 30 найбільших компаній Казахстану / візьмуть участь в бізнес-форумі в Бішкеку (“Корреспондент”); Понад сотня людей з обмеженими можливостями / працює в Ужгороді на швейній фабриці (“Українська правда”); Внаслідок зсуву в Колумбії / загинуло понад 150 осіб (“Тиждень”); Понад 40 тисяч дітей / лікує Тернопільська міська дитяча лікарня (“Корреспондент”); Анджеліна Джолі / схудла до 37 кілограмів*

(“Волинські новини”); *Виплати за народження дітей / хочуть збільшити до 130 тисяч* (“Тиждень”); *Зо три десятка черкаських сімей / стали заручниками холодних батарей* (“Корреспондент”). Подібно до підсилювальних прислівників-часток (*майже, приблизно, більше (як, ніж), ледве не, мало (що) не, менше (як, ніж), не більше (як, ніж), не вище (як, ніж), не менше (як, ніж), трохи не* і под.) прийменники-модифікатори *близько, до, понад, з (із, зо), під, за* у таких конструкціях стають засобами виділення реми, своєрідними актуалізаторами приблизної кількісної інформації.

За відповідних комунікативних умов (комунікативних інтенцій мовця зосередити особливу увагу у повідомленні на кількісній характеристиці суб'єкта) прийменниково-числівниково-іменникова сполука може бути роз'єднана на дві частини, одна з яких (прийменниково-числівникова) опиняється у позиції предикатної синтаксеми, а інша (іменникова) у позиції суб'єктної синтаксеми в родовому відмінку. Формально-граматична структура таких речень двоскладна: підмет у нетиповій формі родового відмінка + присудок, виражений прийменниково-числівниковою сполукою. Напр.: *Делегатів / було понад двадцять; Мітингувальників / близько двох тисяч; Гостей / буде з п'ятдесят*. Усунення типової для позиції підмета форми називного відмінка І. Вихованець переконливо пояснює “перенесенням у реченнєву структуру форми родового відмінка, що функціонує у кількісно-іменникових сполуках” (Вихованець 1992, 111). За актуального членування речення-висловлення підмет (суб'єкт) звичайно перебуває у комунікативній позиції теми, а присудок (предикат) – реми. Отже, принумеральні прийменники у складі числівниково-іменникової сполуки виявляють внутрішню нейтралізацію власне-прийменникових ознак і як функційні еквіваленти прислівників-часток вносять семантику приблизної кількості, що має свою чітку значеннєву диференціацію, морфологічне маркування, позиційне розташування і комунікативну спрямованість у реченні-висловленні.

Вихованець, І. (1980): *Прийменникова система української мови*. Київ.

Вихованець, І. (1992): *Нариси з функціонального синтаксису української мови*. Київ.

Вихованець, І., Городенська, К. (2004): *Теоретична морфологія української мови. Академічна граматики української мови*. Київ.

Городенська, К. (2002): *Семантичний і морфологічний потенціал предикатів кількості*. Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Серія Філологія 5, 23-26.

Кавера, Н. (2007): *Семантична типологія предикатів стану*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Інститут української мови НАН України. Київ.

Капелюшний, А. (2007): *Практична стилістика української мови*. Львів.

Ківшик, Н. (2008): *Семантична диференціація предикатів кількості*. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Лінгвістика 6, 43-49.

Костусяк, Н. (2011): *Семантико-синтаксична валентність числівників*. Лінгвістичні студії. 22, 177-181.

Мельник, І. (2013): *Семантичні групи відчислівникових дієслівних синтаксичних транспозитів*. Лінгвістичні студії. 26, 40-46.

Попович, М. (2002): *Синтаксична структура речень з числівниковим компонентом у сучасній українській мові*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Інститут української мови НАН України. Київ.